

Савчук Зоя Миколаївна
практичний психолог
ДПТНЗ «Березнівське вище професійне училище»

ПСХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД **ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

*Допоможи мені це зробити самому,
нічого не роблячи за мене,
спрямуй у потрібне рiчище,
пiдштовхни до рiшення,
а все iнше я зроблю сам.*

М. Монтессорі

За сучасних умов ринку праці, де економічним відносинам властива незалежність, свобода у виборі суб'єктів ринку (продавців і покупців), вільне ціноутворення, основною властивістю, яка визначає місце дипломованого спеціаліста на ринку робочої сили є його конкурентоспроможність. Але слід мати на увазі, що на ринку праці продається не робітник, а його здатність до праці.

Під поняттям «конкурентоспроможність» робочої сили Д.П. Богиня розуміє «сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару «робоча сила», що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців, у тому числі державних підприємств, у працівниках певної кваліфікації (професії)». Автор визначення зазначає, що це поняття має чітко визначені якісні та кількісні характеристики. В аспекті якості розглядаються певні ознаки, що характеризують сукупність споживчих властивостей робочої сили до ефективної праці. В аспекті кількісних якостей поняття конкурентоспроможності працівника визначається такими показниками, як фах, стаж, вікові дані, володіння іноземними мовами [10].

Я погоджуюсь з думкою про те, що конкурентоспроможність спеціаліста на ринку праці не зводиться лише до набору професійних знань, вмінь та навичок. Не можна гарантувати успішність та конкурентоспроможність кваліфікованого спеціаліста не враховуючи його особистісний потенціал, під

яким я розумію сукупність психічних ресурсів та психологічних властивостей, що дають людині можливість приймати рішення і регулювати свою поведінку, враховуючи й оцінюючи ситуацію виходячи насамперед зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв.

Конкурентоспроможним за сучасних тенденцій ринкових відносин можна вважати лише того спеціаліста, кому властива внутрішня свобода, осмисленість життя, життєстійкість в складних обставинах, готовність до внутрішніх змін, здатність сприймати нову невизначену інформацію, гнучкість в пристосуванні до нових умов, постійна готовність до дії, вміння планувати діяльність, вмотивованість, навички конструктивної взаємодії та вміння вирішувати конфлікти, особистісна автономія і разом з тим вміння бути командним гравцем [4].

Тому актуальними є зміни тенденцій в організації освітнього процесу в Україні останніми десятиліттями, де велика увага приділяється ролі психологічної служби в забезпеченні якісного освітнього процесу.

Метою діяльності психологічної служби, передбаченою Положенням про психологічну службу у системі освіти України є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу [6].

На мою думку, розвиток освіти в Україні рухається в правильному напрямку, підвищуючи квоту довіри до роботи психологів і разом з тим покладаючи на психологічну службу велику відповідальність, тому що підготувати кваліфікованих конкурентоспроможних спеціалістів згідно вимог сучасного ринку праці можливо лише за умови клопіткої праці працівників психологічної служби освітніх закладів спільно з педагогами.

Особливим видом допомоги учням, що забезпечує особистісний розвиток та виховання в умовах освітнього процесу є психолого-педагогічний супровід.

Якщо звернутися до загальноприйнятого розуміння слова супровід, то воно означає зустріч двох людей і їх спільне проходження загального відрізка

шляху, а супроводжувати - значить проходити з кимось частину його шляху. У ситуації супроводу виділяють три основні компоненти: - той, кого супроводжують; той, хто супроводжує; і шлях, який вони проходять разом. Можна сказати, що мова йде про спільне буття людей в певний часовий період людського життя. Супроводжуючий (супутник) постає як людина, що захищає та допомагає подорожньому в дорозі впоратися з мінливістю шляху [5].

Поняття «супровід» Ю. В. Слюсарев вживав для позначення недерективної форми надання психологічної допомоги, спрямованої «не просто на підсилення або удосконалення, а на розвиток і саморозвиток самосвідомості особистості», допомоги, яка запускає механізми саморозвитку і активізує власні ресурси людини [1].

Умовно можна сказати, що в процесі супроводу фахівець створює умови і робить необхідну і достатню підтримку для переходу від позиції «Я не можу» до позиції «Я можу сам справлятися зі своїми життєвими труднощами». Супровід припускає пошук прихованих ресурсів розвитку людини, опору на її власні можливості і створення на цій основі психологічних умов для трансформації зв'язків зі світом та людьми [9].

На думку Е. Зеєр, кожна ситуація вибору породжує множинність варіантів рішень, опосередкованих різними умовами. Супровід може трактуватися як допомога суб'єктові у формуванні орієнтаційного поля розвитку, відповідальність за дію в якому несе він сам. Важливим положенням даного підходу є опора на внутрішній потенціал людини, отже, на її право самостійно робити вибір і нести за нього відповідальність [2].

Поняття «психолого-педагогічний» супровід розглядається вченими як психологічна допомога й підтримка реакцій, процесів і станів особистості, які природньо розвиваються (В. Мухіна); як сприяння процесу розвитку й саморозвитку, самореалізації, збереження психологічного здоров'я учнів (І. Дубровіна, К. Гуревич); як допомога особистості в її особистісному зростанні; як емпатійність розуміння вихованця, як відкрите спілкування (В. Слободчиков); як створення соціально-психологічних умов для успішного навчання й розвитку (Н. Бітянова) [11].

Отже, проаналізувавши різні трактування поняття «супровід», можна узагальнити, що супроводжуючи, психолог повинен допомагати активізувати внутрішні ресурси особистості для особистісного розвитку та самовдосконалення через призму відносин зі світом, оточенням (дорослими, однолітками) та самим собою.

Керуючись саме таким уявленням про суть психолого-педагогічного супроводу, в організації та плануванні своєї роботи, яка здійснюється за такими основними напрямками, як: психодіагностика, корекція, консультування (групове, індивідуальне), психологічна просвіта, профілактика, основними завданнями, які ставлю перед собою є наступні:

- допомога учням в усвідомленні себе як суб'єктів власної життєдіяльності в просторі соціальних і міжособистісних відносин;
- допомога учням в самоусвідомленні себе як носіїв відповідальності за власну поведінку та прийняття рішень;
- активізація мотиваційної сфери та формування навиків цілепокладання;
- формування навичок розпізнання власних емоцій та вміння розуміти почуття інших людей;
- формування навичок саморегуляції емоційної та поведінкової сфери;
- створення умов для успішної соціально-психологічної адаптації учнів;
- допомога у формуванні позитивної Я-концепції, впевненості у власних силах, своєму творчому потенціалі;
- формування установок на постійний саморозвиток і самовдосконалення;
- навчання конструктивних способів подолання професійних та особистісних проблем;
- підвищення рівня конфліктологічної культури учасників освітнього процесу;

- розвиток психолого-педагогічної компетентності (культури) педагогів, батьків.

- здійснення просвітницької роботи, організації та проведення превентивних заходів із педагогічними, учнівськими та батьківськими колективами щодо різних форм залежностей, соціально небезпечних ігор, булінгу, насилля в сім'ї, торгівлі людьми, важливості збереження психічного та фізичного здоров'я, попередженню суїцидальних тенденцій, цінності людського життя.

Психодіагностика – дослідницько-вимірювальна робота психолога з метою дослідження психологічних особливостей особистості учня для забезпечення можливості реалізації індивідуального підходу в навчанні з метою організації таких умов освітнього середовища, які будуть оптимальними для розвитку та виховання кожного учня, а також з метою виявлення тих зон розвитку поведінкової, когнітивної, емоційно-вольової сфер особистості учнів, які потребують розвитку та корекції для успішної реалізації себе в особистому та професійному планах.

Психологічне консультування – організоване особливим чином спілкування, взаємодія між двома людьми шляхом бесіди, в ході якої спеціальні знання консультанта (психолога) використовуються для надання допомоги клієнтові подивитись на свої проблеми збоку, побачити альтернативні шляхи виходу з проблемної ситуації [7] .

При здійсненні психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу в межах консультативного напрямку роботи дотримуюсь принципів, які запропонувала Н. М. Манухіна: актуальності, системності, «зрушення фокусу» і «тут-і-тепер».

Принцип *актуальності* передбачає роботу психолога виключно з тим, що найбільш значимо в даний момент для клієнта, що він готовий аналізувати і міняти, що доступно для його усвідомлення і використання. Саме теперішнє є найбільш значущим для будь-якої людини і доступним як для аналізу, так і для зміни. Отже, саме ті думки, емоції, переживання, установки, принципи, цінності, моделі поведінки, які актуальні для клієнта на даний момент часу,

можуть бути реальним об'єктом спостереження і зміни. Для цього, безумовно, слід використовувати досвід минулого і уявлення про майбутнє, на основі яких клієнт вибирає кращі способи проживання теперішньої ситуації.

Принцип *системності* спирається на наступні постулати: «Людина існує не ізольовано, а в безлічі взаємин. По-перше, з самим собою - через самоусвідомлення, сприйняття, відчуття. По-друге, з іншими людьми - використовуючи мову і перебуваючи у взаємодії з ними, в тому числі здійснюючи свої дії і реагуючи на їх поведінку. По-третє, з навколишнім світом - через свої органи чуттів, мислення і поведінку. Вся сукупність зв'язків людини являється результатом його співіснування з іншими і називається системою відносин. Вона сама є її складовою частиною, вносячи свою частку участі і одночасно відчуваючи вплив правил, які в даний період часу превалюють в системі. Системний підхід дозволяє також зобразити (змоделювати) будь-який контекст актуальної для клієнта ситуації в такій формі, яка дозволить чітко визначити в ній місце і функції самого клієнта. Це дає йому можливість, по-перше, поглянути на ситуацію з боку і, по-друге, знайти собі в ній інше місце, яке би більше його задовольняло та намітити шляхи зміни ситуації в реальному житті.

Принцип *«зрушення фокусу»* спирається на феномен вибірковості уваги людини. Він передбачає організацію допомоги клієнту у виявленні його точки зору на актуальну ситуацію і зміщення уваги на вирішення проблеми і нові можливості в створенні необхідних змін для отримання бажаного йому результату.

Принцип *«тут-і-тепер»* підкреслює особливість короткостроковій роботи: внесення змін до мислення клієнта і його плани з управління ситуацією безпосередньо на кожній зустрічі з психологом [3].

Уміння фахівця допомогти клієнту виявити його очікування, побоювання, поставити конкретні цілі щодо проблемної ситуації значно підвищує його мотивацію на участь у досягненні бажаних йому результатів та співпрацю з психологом.

Психологічна корекція – це тактовний, глибоко індивідуальний, обґрунтований процес психологічного впливу на окремі психологічні сфери (пізнавальну, мотиваційну, комунікативну, емоційно – вольову) з метою виправлення відхилень та забезпечення повноцінного розвитку особистості [7].

Види психокорекційної роботи:

- індивідуальна психокорекція;
- групова психокорекція,

Принципи психокорекційної роботи:

- відкритість для дітей;
- співпереживання дитині та цінування її;
- терплячість до сутності дитини;
- ставлення до внутрішнього світу дитини з добротою, ласкою та ніжністю;
- конфіденційність [12].

Ефективним засобом соціально-психологічної підтримки учнів в межах психологічної корекції є тренінг.

Питання про те, чи потрібні практичній психології тренінгові групи, найбільш повно висвітлив К. Рудестам.

Він виділив переваги групової форми роботи, давши їм коротку характеристику:

- груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає розв'язанню міжособистісних проблем: людина уникає непродуктивного замикання в собі зі своїми труднощами, розуміє, що її проблеми не унікальні, - інші люди переживають схожі почуття;
- група віддзеркалює суспільство в мініатюрі: робить очевидними такі чинники, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм. По суті, в групі яскраво моделюється система взаємовідносин і взаємозв'язків, характерна для реального життя учасників. Це дає їм можливість побачити і проаналізувати в умовах психологічної безпеки психологічні закономірності спілкування і поведінки інших людей і самих себе в життєвих ситуаціях;

- групова робота надає можливість отримання зворотного зв'язку і підтримки від людей зі схожими проблемами: в реальному житті далеко не всі мають шанс отримати щирий, безоціночний зворотний зв'язок, що дозволяє побачити своє відображення в очах інших людей, які добре розуміють суть чужих переживань, оскільки самі вони переживають майже те ж саме. Можливість «заглянути» в галерею «живих дзеркал» є, мабуть, найважливішою перевагою групової психологічної роботи, яку неможливо досягти ніяким іншим способом;

- у групі людина може навчатися новим умінням, експериментувати з різними стилями стосунків серед рівних партнерів: якщо в реальному житті подібне експериментування завжди пов'язане з ризиком нерозуміння, неприйняття і навіть покарання, то тренінгові групи є своєрідним «психологічним полігоном», де можна спробувати поводитися інакше, ніж у звичайних умовах, «приміряти» нові моделі поведінки, навчитися по-новому ставитись до себе й людей - і усе це в атмосфері доброзичливості, прийняття і підтримки;

- у групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, "зіграти" роль іншої людини для кращого розуміння її і себе та для ознайомлення з новими ефективними способами поведінки, які використовують інші. Відтак виникає емоційний зв'язок, співпереживання, емпатія, які сприяють особистісному зростанню і розвитку самосвідомості;

- взаємодія в групі створює напругу, яка допомагає з'ясувати психологічні проблеми кожного. Цей ефект не виникає при індивідуальній психокорекційній роботі. Створюючи додаткові складнощі для ведучого, психологічне напруження в групі може (і повинно) відігравати конструктивну роль, підживлювати енергетику групових процесів. Завдання ведучого - не дати напрузі вийти з-під контролю і зруйнувати продуктивні стосунки в групі;

- група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання. Ці процеси можливі тільки в групі, за допомогою інших людей.

Відкриття себе іншим і відкриття себе самому дозволяють зрозуміти, змінити себе і підвищити самовпевненість;

Отже, групова форма роботи не тільки відображає процеси, які відбуваються в групах, але й дозволяє ефективно розвивати групу в різних аспектах [13].

Психологічна профілактика – це система заходів, що спрямована на упередження порушень психічного здоров'я, своєчасне усунення та запобігання передумов відхилень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобіганню конфліктних ситуацій [7] .

У реалізації психопрофілактичної роботи стараюся працювати на випередження негативних тенденцій в поведінці учнівської молоді, тобто найбільше уваги приділяю первинній психопрофілактиці, стратегічним пріоритетом якої є створення цілої системи позитивної профілактики, котра зорієнтована не на проблему та її наслідки, а на потенційний захист від можливих загроз психічному здоров'ю і розвитку особистості, а також на розкриття та активізацію її психосоціальних ресурсів (на цьому рівні у центрі уваги психолога знаходяться учні всіх груп).

Просвітницька робота практичного психолога закладу освіти пов'язана з повідомленням необхідних психологічних знань вчителям, учням, батькам з метою усвідомлення ними цілей, завдань, можливостей психологічної служби, кола проблем, які вони можуть розв'язати з допомогою психолога.

Основний зміст просвітницької роботи практичного психолога в закладі освіти полягає у тому, щоб:

- знайомити вихователів, вчителів, батьків з основними закономірностями та умовами сприятливого розвитку дитини;
- формувати в учасників освітнього процесу потребу в психологічних знаннях, бажання використовувати їх в роботі з дитиною або в інтересах розвитку власної особистості;
- знайомити учнів з основами самопізнання, самовиховання;

- домагатися розуміння необхідності практичної психології в освітньому закладі [8].

Отже, незалежно від форм та методів роботи психолога в галузі освіти, у кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, якій надається психологічна допомога, і тієї ситуації, в якій здійснюється супровід. Суттєвою характеристикою психологічного супроводу є створення умов для переходу особистості до самопомоги. Умовно можна сказати, що в процесі психологічного супроводу фахівець створює умови і надає необхідну і достатню (але ні в якому разі не надлишкову) підтримку учаснику освітнього процесу для переходу від позиції невіри у власні сили та неможливості знайти вихід із ситуації до позиції переконаності в тому, що тимчасові труднощі йому під силу.

Психологічний супровід – системна діяльність психолога, спрямована на створення комплексної системи психологічних, психолого-консультативних і психотерапевтичних умов, що сприяють розвитку знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню, нормалізації стосунків з метою успішної інтеграції та самореалізації особистості учня.

Список використаних джерел

1. Васильков В. М. Концептуальна модель системи психологічного супроводу студентів у процеси фахового навчання [Електронний ресурс] / В. М. Васильков, О. І. Василькова – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Downloads/Nsod_2013_3_21.pdf
2. Зінченко О. О. Психологічний супровід становлення особистості в освітньому процесі [Електронний ресурс] / О. О. Зінченко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/>.
3. Манухина Н. М. Анализ современных психологических подходов и технологий работы психолога-консультанта в организации [Електронний ресурс] / Н. М. Манухина – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru>.

4. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури [Електронний ресурс] / І. В. Мурашко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.newlearning.org.ua>.
5. Мушкевич М. І. Поняття супроводу сучасній психологічній науці [Електронний ресурс] / М. І. Мушкевич – Режим доступу до ресурсу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1338/3/pon_suprov.pdf.
6. Положення про психологічну службу в системі освіти України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>.
7. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України.– від 06.10.05 N 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – N 2-3. – С. 36.
8. Просвітницька та профілактична робота практичного психолога. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0846&T=05&lng=1&st=0.
9. Семаго М. Сопровождение – это...// Школьный психолог. – 2003 –№ 35. – С.15-25
10. Стан і тенденції розвитку на ринку в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://e-works.com.ua>.
11. Старинська Н. Система психолого-педагогічного супроводу оптимізації самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Н. Старинська – Режим доступу до ресурсу: <http://social-science.com.ua>.
12. Сучасні методи психологічної корекції та консультування. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/10611207/psihologiya/suchasni_metodi_psihologichnoyi_korektsiyi_konsultuvannya.
13. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. [Електронний ресурс] / В. М. Федорчук – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/1584072063004/psihologiya/trening_osobistisnogo_zrostannya.